accountabilitylab PAKISTAN

CIVIC ACTION TEAMS

بليٽن نمبر 26

26 ,دسمبر,2022

پاڪستان ڪورونا وائرس سِو ايڪٽس مهم

ٻن سالن تائين اوپن سوسائٽي فائونڊيشن (او ايس ايف) جي سهڪار سان سوڪ ايڪٽس مهم ذريعي ڪرونا وائرس سان لاڳاپيل جعلي خبرن، غلط ڄاڻ ۽ افواهن کي ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي.

هاڻي ان کان اڳتي وڌي ڪري، معلومات جي متاسثا ڏانهن صحتمند ماحول پيدا ڪيو ويندو جنهن ۾ اسان پاڪستان ۾ جعلي خبرن ۽ غلط معلومات جي پکيڙ کي روڪڻ جي ڪوششن جي رهنمائي ۽ حمايت ڪنداسين. جيڪڏهن ڪورونا وائرس جي ڪا نئين لهر نه آئي ته پوءِ ضروري ناهي ته اسان جي مهم جو بنيادي مرڪز ڪورونا وائرس هجي. اسان جو اهو منصوبو صحت جي واقعن سان لاڳاپيل جعلي خبرن کي ختم ڪرڻ آهي (مثال طور پوليو، جيڪو اڃا تائين پاڪستان ۾ هڪ وڏو چئلينج آهي جي طور تي موجود آهي ۽ ماڻهن جي ويڪسينيشن حاصل ڪرڻ کان انڪار جو بنيادي سبب جعلي خبرن جي پکيڙ آهي). سياسي، سماجي، معاشي رڪاوٽن ۽ ٻين لاڳاپيل مسئلن کي منهن ڏيڻ تي ڌيان ڏنو ويندو.

اس بليٹن میں جانئے

- کورونا وائرس اور ویکسی نیشن کے کیسز سے متعلق اپڈیٹس۔.
- آمريڪا پنهنجي شهرين کي سياري دوران مفت گهر تي ٻڌل ڪووڊ-19 ٽيسٽ فراهم ڪيو آهي ته جيئن وائرس جي پکيڙ کي روڪي سگهجي.
- ماهرن جي طرف کان اظهار جي آزاديءَ، جعلي معلومات، جعلي خبرن ۽ غلط ڄاڻ جي اثرن کي منهن ڏيڻ لاءِ هڪ گڏيل بنيادي نقطه نظر جي اهميت تي زور ڏنو ويو.اقتباسات
- حوالا
- جعلي خبرن جي اثرن کي سڃاڻڻ ۽ سمجهڻ

کووِڈ 19 ڈیش بورڈ
(پاکستان)

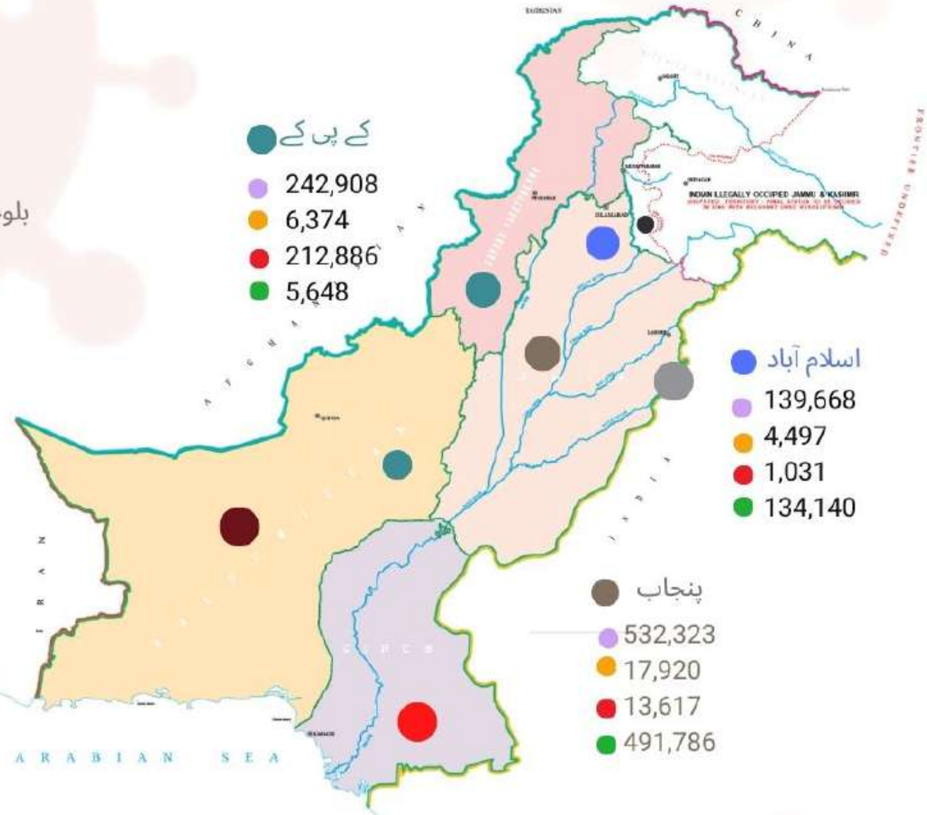

کے پی کے
- 242,908
- 6,374
- 212,886
- 5,648

کشمیر/گلگت بلتستان
- 44,340/12,089
- 1,030/352
- 739/191
- 42,517/11,546

بلوچستان
- 36,032
- 546
- 378
- 35,108

اسلام آباد
- 139,668
- 4,497
- 1,031
- 134,140

پنجاب
- 532,323
- 17,920
- 13,617
- 491,786

سندھ
- 595,457
- 19,968
- 8,252
- 567,237

تصدیق شدہ کیس
کل رکوریز
کل ایکٹو کیس
کل اموات

تصدیق شدہ کیس	کل ایکٹو کیس	کل اموات	کل رکوریز
1,575,817	750	30,636	1,544,431
گزشتہ 24 گھنٹے:12	گزشتہ 24 گھنٹے:0	گزشتہ 24 گھنٹے:0	گزشتہ 24 گھنٹے:9

آمريڪا پنھنجي شھرين کي سياري دوران مفت گھر تي ٻڌل ڪووڊ-19 ٽيسٽ فراھم ڪيو آھي ته جيئن وائرس جي پکيڙ کي روڪي سگھجي.

آمريڪا پنھنجي شھرين کي سياري دوران مفت گھر تي ٻڌل ڪووڊ -19 ٽيسٽ فراھم ڪيو آھي ته جيئن وائرس جي پکيڙ کي روڪي سگھجي. وائيٽ ھائوس جي مطابق، سرڪاري ويب سائيٽ CovidTests.gov وقت جي مدت لاءِ چار ٽيسٽ تائين حڪم ڪري سگھجي ٿو. وائيٽ ھائوس اھو پڻ چيو ته ڪووڊ -19 لاءِ ٽيسٽنگ پروگرام، جيڪو سيپٽمبر ۾ معطل ڪيو ويو ھو، ھاڻي ٻيھر شروع ڪيو پيو وڃي، ٽيسٽنگ سروسز 19 ڊسمبر تي ٻيھر شروع ٿيندي. اھو فيصلو سياري جي موڪلن کان اڳ ڪووڊ انفيڪشن جي ڪيسن ۾ واڌ جي نتيجي ۾ ڪيو ويو آھي.

بائيڊن انتظاميه شھرين لاءِ مفت گھر اندر ڪووڊ ٽيسٽ جي سھولت فراھم ڪئي ھئي پر سيپٽمبر ۾ 60 لک کان وڌيڪ ٽيسٽ فراھم ڪرڻ کان روڪيو ويو ھو ڇاڪاڻ ته ڪانگريس پروگرام کي جاري رکڻ لاءِ اضافي فنڊن جي منظور نه ڏني ھئي. آمريڪي اھلڪار بي بي سي جي يو ايس پارٽنر سي بي ايس کي ٻڌايو ته حڪومت ھاڻي آمريڪي بچاءُ واري منصوبي ڪووڊ رليف بل، ٽيسٽن جي ادائيگي لاءِ بچيل سرمايو استعمال ڪري رھي آھي. انتظاميه جي ھڪ سينئر آفيسر اربع تي صحافين کي ٻڌايو ته "اسان کي تمام گھٽ يقين آھي ته ايندڙ ڪجھ ھفتن ۾ في خاندان لاءِ چار ٽيسٽن جي سھولت فراھم ڪندي، اسان ھن پيري ڪيترائي ٽيسٽ ڪرڻ جي قابل ٿي ويندا سين". اھو فيصلو وائيٽ ھائوس جي ھڪ وسيع منصوبي جو حصو آھي ڇاڪاڻ ته ڪيترائي ماڻھو سياري جي موڪلن لاءِ پنھنجن گھرن ۾ گڏ ٿين ٿا، جنھن سان وائرس جي پکڙجڻ جو خطرو وڌي سگھي ٿو.

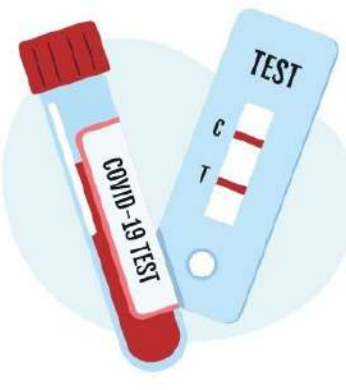

وائيٽ ھائوس اميد ظاھر ڪئي آھي ته اھو فيصلو آمريڪي شھرين کي موڪلن تي وڃڻ کان اڳ ۽ پوءِ ۽ جڏھن متاثر ٿيل ماڻھن سان ملڻ وقت ڪووڊ -19 لاءِ ٽيسٽ ڪرائڻ جي حوصلا افزائي ڪندو. گذريل ڪجھ ھفتن ۾، ڪووڊ جي ڪيسن، ماڻھن جو اسپتالن ۾ داخل ٿيڻ ۽ موت جي تعداد ۾ نمايان اضافو ٿيو آھي. ڪجھ شھرن ۾ ھن وباءَ کي روڪڻ لاءِ، ماڻھن کي ٻيھر گھربل ھنڌن تي ماسڪ پائڻ جو مطالبو ڪيو پيو وڃي. اھڙي طرح وائيٽ ھائوس جي اعلي آفيسرن به ماڻھن کي ھدايتون جاري ڪيون آھن ته ڪووڊ ۽ فلو لاءِ ٻيھر ويڪسين حاصل ڪرڻ گھرجي. آمريڪا ۾ پنجن سالن ۽ ان کان وڏي عمر وارن صرف 13.5 سيڪڙو ماڻھن ٻيھر ويڪسين ڪرائي آھي. سي ڊي سي جي مطابق، ھي ويڪسين اوميڪرون جي مختلف قسم جي خلاف حفاظت لاء ڏني وئي ھئي. آمريڪا ۾ انھن ڏينھن دوران ڪرونا وائرس جي مختلف قسمن ۽ وڌيڪ متاثر ڪندڙ قسم اوميڪرون ۾ واضع طور تي ماڻھن ۾ ڪرونا ڪيسن ۾ واڌ جو سبب رھيو آھي.

Source: BBC News

سيڪشن II ماھرن جي طرف کان اظھار جي آزاديءَ، جعلي معلومات، جعلي خبرن ۽ غلط ڄاڻ جي اثرن کي منھن ڏيڻ لاءِ ھڪ گڏيل بنيادي نقطه نظر جي اھميت تي زور ڏنو ويو.

دنيا جي ٻين ملڪن وانگر پاڪستان ۾ به جعلي خبرن ۽ غلط معلومات عوام جي اظھار ۽ جمھوري قدرن لاءِ وڏو خطرو بڻجي چڪي آھي. آن لائين ڊس انفارميشن (غلط معلومات) نه رڳو قابل اعتماد معلومات تائين پھچ، سياسي پولرائزيشن (سياسي تقسيم)، سوشل ميڊيا تي ڦھليل جعلي معلومات، ميڊيا ۽ صحت جي معلومات تي بي اعتمادي ۽ نفرت آميز معلومات جھڙا مسئلا پيدا ٿيا آھن پر انھن ۾ اضافو به ڪيو ويو آھي. لڳ ڀڳ 8.5 ملين انٽرنيٽ استعمال ڪندڙ ماڻھن جي موجودگي ۾ جعلي خبرن ۽ غلط معلومات جا اثر ۽ خطرا وڌيڪ وڌي ويا آھن. ھڪ منظم انفارميشن سسٽم تي ڌيان ڏيندي، احتساب ليب پاڪستان پاران ھريپور يونيورسٽي ۾ "جعلي خبرن ۽ غلط معلومات جا نوجوانن تي اثر" جي موضوع تي آگاھي سيشن منعقد ڪيو ويو، جڏھن ته ھريپور پريس ڪلب ۾ "جعلي خبرون ۽ غلط معلومات جا معاشري تي اثر ۽ ميڊيا جي ڪردار" جي موضوع تي پينل بحث جو انعقاد ڪيو ويو.

آگاهي سيشن ۾ پينل بحث جي سربراهن سماج ۾ خاص طور تي نوجوانن تي جعلي خبرن ۽ غلط ڄاڻ جي اثر ۽ بنيادي حوصلا افزائي ڪئي، ۽ شهرين لاءِ ميڊيا خواندگي جي اهميت تي زور ڏنو. اجلاس ۾ غلط معلومات جي خاتمي لاءِ موثر حڪمت عملي ۽ طريقن تي پڻ غور ويچار ڪيو ويو.

“ آگاهي سيشن کي خطاب ڪندي، ٻين سوشل سائنسز يونيورسٽي هريپور جي پروفيسر ڊاڪٽر عبدالموحيمن جو چوڻ هو ته غلط معلومات آن لائين يا ڪنهن ٻئي ذريعي شيئر ڪيل اهڙي معلومات هوندي آهي جيڪو ڄاڻي واڻي ٻين کي نقصان پهچائڻ جي ارادي سان ڦهلائي ويندي آهي. غلط ۽ جعلي معلومات هڪ مستحڪم جمهوريت کي برقرار رکڻ ڏکيو بڻائي ڇڏيو آهي. عبدالموحيمن وڌيڪ چيو ته غلط معلومات کي منهن ڏيڻ لاءِ اسان کي پنهنجي ٻارن لاءِ ميڊيا لٽريسي کي فروغ ڏيڻو پوندو ۽ ذميوار صحافت کي اپنائڻو پوندو. ”

“ ڊان اخبار سان لاڳاپيل هڪ سينئر صحافي محمد صداقت جو چوڻ هو ته جعلي خبرون انتهاپسندي ۽ نفرت آميز مواد کي هٿي وٺرائڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪن ٿيون. ڊجيٽل ميڊيا ۽ ڪميونيڪيشن ٽيڪنالوجي ۾ جدت جعلي ۽ غلط معلومات ۾ هڪ خطرناڪ حد تائين اضافو ٿيو آهي. پاڪستاني آبادي ۾ نوجوانن جي وڏي تعداد ۾ سوشل ميڊيا استعمال ڪرڻ سبب مسئلو وڌيڪ پيچيده ٿي ويو آهي. هن وڌيڪ چيو ته ٽيڪنالاجي ۾ جدت کي سامهون رکندي اسان کي پنهنجي نوجوانن کي حقيقي ۽ جعلي معلومات ۾ فرق ڪرڻ ۽ انهن جي سڃاڻپ جا اهم اوزار سيکارڻ گهرجن. ”

محمد صداقت جو چوڻ هو ته جڏهن به ڪا نئين خبر سامهون ايندي آهي ته صحافين کي ان کي فوري طور تي پرنٽ يا اليڪٽرانڪ ميڊيا ۾ شايع ڪندا آهن، جنهن سان غلط معلومات پکيڙڻ جو خطرو وڌي سگهي ٿو، ڇاڪاڻ ته صحافين وٽ خبر جي تصديق لاءِ ايترو وقت ناهي هوندو ۽ جيڪڏهن ميڊيا ورڪرز خبرون نشر ڪرڻ ۾ دير ڪن ٿا ته سندن نوڪري خطري ۾ پئجي سگهي ٿي يا ڪين انتظاميا جي سخت دٻاءُ کي منهن ڏيڻو پوي ٿو. جعلي خبرن جو هڪ ٻيو سبب اهو به آهي، جنهن سبب صحافين کي عوام طرفان سخت تنقيد کي منهن ڏيڻو پوي ٿو.

ڪميونيڪيشن اسپيشلسٽ / ميڊيا ايڊوائيزر، ايليمينٽري ۽ سيڪنڊري اسڪول خيبرپختونخواه کاتي جي آفيسر فخر عالم موجب اسان جا ماڻهو خاص ڪري نوجوان وڏي انگ ۾ سوشل ميڊيا جو استعمال ڪري رهيا آهن. سوشل ميڊيا تي اهڙا ڪيترائي سرگرم ڪارڪن به آهن جن جون پوسٽون ڪلاڪن اندر لکين ماڻهن تائين پهچن ٿيون. جڏهن ته ٻئي طرف پرنٽ ميڊيا ۾ ته ڊان ۽ دي نيوز جهڙيون وڏيون اخبارون به 24 ڪلاڪن جي اندر ڪجهه لک ماڻهن تائين پهچي سگهن ٿيون. فخر عالم موجب سوشل ميڊيا تي سرگرم ڪارڪنن جا پنهنجا پنهنجا تعصب آهن جنهن جي ڪري انهن جا پيروڪار به انهن جي تعصب کان متاثر آهن. ان ڪري سوشل ميڊيا قانون کي فوري طور تي لاڳو ڪيو وڃي ته جيئن بدامني کي منهن ڏئي سگهجي.

جعلي خبرن جي اثرن کي سڃاڻڻ ۽ سمجهڻ

جعلي خبرون بنيادي طور تي جيڪا ڪجهه سياسي، معاشي، سماجي يا ذاتي فائدي کي حاصل ڪرڻ لاءِ ڄاڻي واڻي ڦهلايل معلومات هوندي آهي. جنهن کي اهڙي منظم طريقي سان ٺاهيو ۽ ورهايو ويو آهي جيئن سچ ظاهر ٿئي. اهڙيون ڪهاڻيون غير حقيقي ۽ ناقابل اعتبار ماخذ تي مشتمل هونديون آهن.
جعلي خبرون ڊجيٽل طور تي ڳنڍيل دنيا ۾ هڪ وڏي خطري جي طور تي سامهون آيون آهن، انتخابي عمل ۽ جنگين جي حالتن کي متاثر ڪندي ۽ ذاتي مفادن کي اڳتي وڌائڻ لاءِ تقسيم ڪندڙ داستانن کي فروغ ڏيڻ آهي.

مختلف ميڊيا هائوسز پاران جعلي خبرن جي پکيڙ جي پويان بنيادي محرڪ سنسني خيز خبرن ۾ عوام جي دلچسپي آهي. ڊجيٽل ميڊيا ۾ مختلف چينلن تي ڪو به نئون هڪ هلنڌڙ جيو پوليٽيڪل مسئلو حقيقتن جي باري ۾ گهٽ ۽ سنسني خيز وڌيڪ هوندي آهي. عالمي بحران جهڙوڪ ڪووڊ-19، جنهن جي ڪري سڄي دنيا ۾ لکين ماڻهو فوت ٿي چڪا آهن ۽ پوءِ مختلف ملڪن جي بدانتظامي کي نظر انداز ڪندي هن عالمي صحت جي بحران جو ذريعو ڳولڻ لاءِ مختلف نظرين تي بحث شروع ڪيو ويو.

عالمي صحت جي بحران مغربي دنيا ۾ اسلام مخالف نسل پرستي کي جنم ڏنو ۽ آمريڪا ۽ چين جي وچ ۾ تڪرار پيدا ڪيو. دنيا جي مختلف جنگين دوران، غلط معلومات جي به پنهنجي تاريخ هوندي آهي، ڇاڪاڻ ته غلط معلومات ڪنهن به جنگي حڪمت عملي کي نفسياتي طور تي بهتر ۽ جائز بڻائڻ ۾ مدد ڪندي آهي. روس-يوڪرين جنگ جعلي خبرن ۽ غلط ڄاڻ واري مهم ذريعي حقيقتن کي لڪايو ويو آهي. مثال طور ،" ڪائيو " "ڪابوٽ" (هڪ هيرو فائٽر پائلٽ جنهن کي ٽن درجن کان وڌيڪ روسي فائٽر جهازن کي مارڻ جو ڪريڊٽ ڏنو ويو آهي) ڊجيٽل ۽ سوشل ميڊيا تي لکين ماڻهن طرفان شيئر ڪيو ويو، ۽ ان تي فخر ڪيو ويو پر اهو بعد ۾ معلوم ٿيو ته "ڪائيو ڪابوٽ" (Kai Yew) جو ڪو وجود ئي ناهين. جڏهن ته افسانوي پائلٽ جون آن لائن گردش ڪندڙ وڊيوز دراصل 2008ع ۾ هڪ ويڊيو گيم سميوليشن جي باري ۾ هيون.

گذريل صديءَ ۾ به جعلي خبرن ۽ غلط خبرن دنيا جي مختلف ملڪن ۾ چونڊ عمل ۽ نتيجن کي سخت متاثر ڪيو. 2016 ۾، آمريڪي صدارتي چونڊن دوران ٽوئيٽر تي هڪ سازشي نظريو سامهون آيو، جنهن ۾ ان وقت ڊيموڪريٽڪ اميدوار هيلري ڪلنٽن ۽ وائيٽ هائوس جي ڊپٽي چيف آف اسٽاف جان پوڊيسٽا تي ٻارن جي سمگلنگ جا الزام لڳايا ويا. جنهن آمريڪا ۾ هڪ 28 سالن جي نوجوان کي پاڻ هن نظريي جي آزمائش لاءِ قائل ڪيو ۽ واشنگٽن ۾ هڪ پيزيريا اندر هڪ نيم خودڪار رائفل مان ٽي شاٽ فائر ڪيا. هن کي يقين هو ته هن جو عمل اغوا ٿيل ٻارن کي آزاد ڪندو.

اهڙي طرح 2018ع ۾ پاڪستان ۾ گردش ڪندڙ سنسني خيز خبرن ۾ ٻڌايو ويو ته اڳوڻي وزيراعظم نواز شريف چونڊن لاءِ ڪيمبرج اينالٽيڪا جون خدمتون حاصل ڪيون آهن. شايع ٿيل رپورٽ ۾ دعويٰ ڪئي وئي آهي ته اهو ان لاءِ ڪيو ويو ته جيئن نواز شريف جي پارٽي 2018 جي اليڪشن کٽي سگهي. بهرحال، دستياب ڊيٽا هن دعويٰ جي تصديق ڪرڻ لاءِ ڪافي نه هئي. توهين رسالت جي الزامن به پاڪستاني سماج کي پنهنجي لپيٽ ۾ آڻي ڇڏيو آهي ۽ ملڪ ۾ پولرائزيشن کي وڌائڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو آهي.

اپريل 2013ع ۾ مردان جي عبدالولي خان يونيورسٽي ۾ 23 ورهين جو نوجوان مشال خان انصاف نه ملڻ ڪري زندگي وڃائي ويٺو. جيتوڻيڪ آن لائن پوسٽ ڪيل توهين آميز مواد ۾ لڳايل الزام ڪوڙا ثابت ٿيا، نوجوان جعلي خبرن ۽ بي بنياد نفرت جو شڪار بڻجي ويو. بدقسمتي سان، ڪجهه اهڙي ئي وحشت، نفرت ۽ غلط ڄاڻ سبب، هڪ سريلنڪن شهري پريانٿا ڪمار پاڪستان جي شهر سيالڪوٽ ۾ پنهنجي زندگي وڃائي ڇڏيو. اهو تڏهن ٿيو جڏهن هڪ ماڻهن جو هجوم مبينا طور تي هن جي بي عزتي ڪئي ۽ ڪاوڙيل لفظن هن تي حاوي ٿي ويا. غلط انفارميشن ۽ ان جي مقصد جو تعاقب هڪ خطرناڪ قسم جي پروپيگنڊا جي صورت اختيار ڪري ٿو ته جيئن عوام جي راءِ کي ترتيب ڏئي سگهجي. ان جي سچي تاريخ ۾،

جعلي خبرون سياسي گفتگو کي هٿي ڏيڻ، زينفوبيا (غير ملڪي ماڻهن جي نفرت) کي ڦهلائڻ، ۽ عوامي راءِ کي ترتيب ڏيڻ لاءِ نقصانڪار آهي. نازين جي چيف پروپيگنڊاسٽ گوئبل جي مطابق، "جيڪڏهن توهان ڪوڙ ڳالهايو ۽ ان کي ورجائيندا رهو، آخرڪار ماڻهو ان تي يقين ڪندا". گوئبل پنهنجي سامي مخالف جذبن کي هٿي وٺرائڻ سان هولوڪاسٽ ۽ يورپي يهودين لاءِ تاريخ جو رخ بدلائڻ ۾ ڪامياب رهيو.

اهڙي طرح ڊجيٽل ٽيڪنالاجي جي استعمال ذريعي پاڪستان ۽ ڀارت جا ڏکڻ ايشيائي ملڪ 2019ع ۾ پلواما بحران ۾ ايترو ته متاثر ٿيا جو ٻنهي ايٽمي رياستن کي جنگ لاءِ آماده ڪيو. ڊجيٽل اسپيس جعلي خبرن سان ڀريل هئي ۽ هڪ جنگ جي اسٽيج کي ترتيب ڏيڻ لاءِ ۽ سچي هندستان ۾ پاڪستان مخالف جذبا اڀاريا ويا. اهڙو ماحول مشهور اڳواڻن جي وچ ۾ ٽڪراءَ جي حمايت حاصل ڪرڻ ۾ مدد ڪري ٿو.

امن، سماجي استحڪام، انساني حقن ۽ جمهوريت تي جعلي خبرن جي منفي اثرن کي نظر ۾ رکندي، اهو ضروري آهي ته جعلي ۽ سچي خبرن جي وچ ۾ فرق کي سڃاڻڻ ۽ انهن جي منفي اثر کي سمجهڻ انتهائي ضروري آهي. جعلي خبرن کي روڪڻ لاءِ ميڊيا جي خواندگي کي قومي نصاب ۾ شامل ڪيو وڃي ۽ شهرين ۾ تنقيدي سوچ کي فروغ ڏنو وڃي.

جعلي خبرن جي پکيڙ مان فائدو وٺندڙ متعلق تحقيق ۽ ۽ ان جا ناڪاري اثرن کي سمجهڻ ۽ ان جي بنيادي سببن کي ڳولهڻ ۽ سمجهڻ ضروري آهي

جھوٹی اور من گھڑت خبروں کا پتہ کیسے لگا سکتے ہیں؟

ذرائع کا جاننا

کہانی سے متعلق ویب سائٹ، اس کے مقصد اور ریفرنس کے طور پر دی گئی معلومات پر تحقیقات کریں۔

کہانی سے ہٹ کر پڑھیں

کہانی کی شہ سرخیاں کلکس کے حاصل کے لئے استعمال ہو سکتی ہیں۔ لہذہ مجموعی طور پر پوری کہانی کو پرکھیں۔

مصنف کے بارے میں جانیے

مصنف کے حقیقی اور قابل اعتماد ہونے کے بارے میں تحقیق کریں۔

معاون ذرائع

کہانی میں دیئے گئے لنکس پر کلک کریں، یہ چیک کریں کہ آیا دیئے گئے لنکس واقعی اصل کہانی کو بیان کرتے ہیں۔

تاریخ چیک کریں

گزشتہ کہانیوں کو دوبارہ اپ لوڈ کرنے کا مطلب یہ نہیں ہوتا کہ وہ نئے واقعات سے متعلق ہیں۔

کہانی کے مذاق یا طنزیہ ہونے کوا چیک کرنا

کہانی میں دیکھیں کہ کوئی طنزیہ مواد تو شامل نہیں ہے، تصدیق کے لئے مصنف اور ویب سائٹ پر تحقیقات کریں۔

تعصب داری چیک کرنا

اس بات پر بھی غور کریں کہ آپ کے اپنے عقائد کسی کہانی کو جانچنے کی اہلیت پر اثرانداز ہو سکتے ہیں۔

متعلقہ ماہرین سے تصدیق کرنا

مختلف کتابوں کا مطالعہ کریں اور فیکٹ چیکنگ سائٹ سے تصدیق کریں۔